

תאטרון וקולנוע בהוראת עברית

טיפוח כשירות לשונית באמצעות קטעי הומור מיצירת חנוך לוין

יונה וייס ועדינה עבאדי

בחרנו בקטעי הומור מאת המחזאי חנוך לוין, משום שרבות מיצירותיו אינן תלויות תרבות ועוסקות באוניוורסלי. לשונו של לוין מייצגת משלבים שונים בלשון העברית; רבות מיצירותיו כתובות בלשון פשוטה ומייצגות דיבור טבעי ומוכר; כתיבתו משופעת בחזרות על מילים וצירופים, וזו מעלה בפני עצמה בהוראת שפה. יתרון נוסף בסגנונו הוא מיעוט יחסי של מילות סלנג. המורה יוכל כך להעניק לתלמידים את אחת החוויות המהנות בלימוד השפה – ילצחוק בעברית.

ההומור – ארץ לא נודעת לפסיכולוגים

במאמר זה נציג קטעי הומור מיצירתו של חנוך לוין – מדורגים לפי רמות ומלווים בהצעות להוראת נושאים לשוניים מתאימים. אך לפני הצגת החומר וההצעות נקדים הערות על חשיבותו של ההומור בהוראה.

במאמר בשם 'מחקר ההומור בחינוך: סיכום רבע מאה', אבנר זיו כותב: 'פילוסופים, החל מאריסטו, דרך קאנט, שופנהאור וקירקגורד, שאלו את עצמם מדוע אנשים צוחקים, והציעו תאוריות המסבירות את ההומור ואת הצחוק. אך בפסיכולוגיה, מדע החוקר את התנהגותו של האדם, לא שמו לב לכך שאנשים צוחקים לפעמים. זה דבר מוזר, מפני שצחוק הנו התנהגות גלויה שרואים ושומעים; כל בני האדם צוחקים לפעמים (אני ראיתי אפילו פסיכולוגים צוחקים) וכל הילדים בעולם צוחקים באותו גיל ובאותה צורה... מדובר אם כן במכניזם ביולוגי, רפלקס הטמון בכולנו, ובוודאי יש לו פונקציות... עד היום הזה, בעיון באינדקס הנושאים בספר מבוא לפסיכולוגיה לא נמצא לא צחוק, ולא הומור. דיכאון, תוקפנות, חשיבה וכמעט כל נושא הנוגע להתנהגות אנושית יופיע; צחוק והומור – לא' (זיו, 1995: 518).

מסתבר, עם זאת, שנערכו כמה מחקרים פסיכולוגיים על הומור. אורבן מציין שההומור תורם ליצירת אווירה לימודית רגועה ולהקשבה, ושהוא משמש כלי מועיל בתקשורת בין אישית (Orben, 1951). ואמנם ההומור הוא אמצעי תקשורתי טוב, משום שהוא מאפשר יצירת קשר קל ונעים עם הקהל. כדוגמה לתקשורת באמצעות הומור נוכל להביא את הסרט **לרקוד עם זאבים**, שבו נתקל צעיר דובר אנגלית – שהשחקן קוין קוסטנר מגלם את דמותו – בקבוצת לוחמים

יונה וייס היא מורה ומרכזת ביחידה להוראת עברית באוניברסיטה העברית בירושלים. חיברה, יחד עם בתיה אומלינסקי, ספר לימוד לרמה בינונית מתקדמת (עברית בדל"ת אמות, 1993). ד"ר עדינה עבאדי היא מורה ביחידה להוראת עברית באוניברסיטה העברית. מחברת הספר **תחביר השיח של העברית החדשה** (מאגנס, 1988) ומאמרים רבים בפרגמטיקה, חקר השיח ובלשנות קוגניטיביות.

אינדיאנים. הצעיר מחקה בפני האינדיאנים תאו (Buffalo), וברגע שהם קולטים על מה נסב החיקוי, הם פורצים בצחוק סוער ומתפתחים יחסי ידידות בינם לבין הצעיר.

יתרונות ההומור בחינוך ובלמידה

באחד המחקרים הוכח שהדגמת מושג באמצעות הומור מקילה את קליטת המושג ואת אגירתו בזיכרון לטווח ארוך. למשל, מושג ההתניה הודגם בסיפור על בלונדינית המופיעה בחלון קומה עליונה. צעיר רואה אותה מהרחוב ורץ מתנשף במעלה המדרגות, אך בריון פותח לו את הדלת. לאחר כמה שעות הצעיר רץ שוב במעלה המדרגות, ושוב פותח הבריון את הדלת ואף מעיף אותו בבעיטה למטה. הצעיר לא מתיימש ועולה בפעם השלישית. הפעם פותחת את הדלת היפהפייה בכבודה ובעצמה. כשרואה אותה הצעיר, הוא שואל בפליאה: היכן הבריון? (זיו, 1981).

במחקר אמפירי שערכו פסיכולוגים בקרב קבוצות סטודנטים, השמיעו להם הרצאה בשתי הקלטות, שתייהן בקול מונוטוני ובנימה משעממת. לאחת ההקלטות הוסיפו הערות הומוריסטיות, והתברר שהקבוצה שהאזינה לה מצאה עניין רב יותר בהרצאה מאשר הקבוצה שהאזינה לנוסח נעדר ההומור (Gruner, 1970).

בארצות הברית חקרו את הלמידה באמצעות תוכנית הטלוויזיה המשעשעת **רחוב סומסום** (Sesame Street). התברר שילדי גן שצפו בתוכנית, למדו לזהות אותיות ומספרים טוב יותר מילדים שלא צפו בתוכנית (Yussen & Santrock, 1978). כאן המקום להזכיר שמורי היחידה להוראת עברית – באוניברסיטה העברית – הפיקו מספר רב של תוכניות במסגרת הטלוויזיה הלימודית בשם **עברית בסימן טוב**. כמה מהתוכניות היו משופעות בהומור והתחבבו מאוד על התלמידים.

ההומור משפיע גם על יחס התלמידים למורה ומצמצם את המרחק הפסיכולוגי ביניהם. משמע שיש בכוחו ליצור אווירה נעימה בכיתה, לשפר את יכולת הריכוז של התלמידים וכך לאפשר לימוד טוב יותר.

מורים עשויים לטעון שלא לכל אחד יש חוש הומור, אך אין ספק שכל מי שפונה להוראה חש צורך לחבב את החומר הנלמד על התלמידים. לעיתים מורים אף מנסים לשלב בדיחות בשיעור, אך אין דבר מביך יותר מאשר להסביר בדיחה. לכן מוצע למורים לשלב קטעים קומיים בחומר הנלמד, לשם יצירת סיטואציה הומוריסטית. בהוראת עברית כשפה זרה לתלמידים מחוץ לארץ יש חשיבות רבה להומור לא רק לצורך הלמידה אלא גם לשם יצירת היכרות עם המציאות החדשה מבחינתם בארץ. בתוך קשיי היומיום שהם חווים, ההומור מאפשר להם להתבונן בצדדים המשעשעים והאבסורדיים שבחברה הסובבת אותם, מצד אחד, ולהתגבר על תחושות הניכור וה'התייילדות' שהם חווים תוך כדי לימוד שפה זרה, מצד אחר. בכוחה של סיטואציה הומוריסטית ליצור אווירה נעימה המקרבת את התלמידים זה לזה.

יתרונות ההומור של יצירות לוי בהוראת עברית

בחרנו בקטעי הומור מאת המחזאי חנוך לוין, משום שרבות מיצירותיו אינן תלויות תרבות, שהרי אין הן עוסקות במקומי אלא באוניוורסלי. לכן כל אחד מהתלמידים יכול לחוות את הסיטואציה. התייחסות לחולשות אנושיות של דמויות במצבים קומיים מאפשרת התבוננות מן הצד בצדדים המגוחכים שבנו וצחוק על עצמנו.

לשונו של לוי מייצגת משלבים שונים בלשון העברית. רבות מיצירותיו כתובות בלשון פשוטה ומייצגות דיבור טבעי ומוכר. כתיבתו של לוי משופעת בחזרות על מילים וצירופים, וזו מעלה בפני עצמה בהוראת שפה. יתרון נוסף בסגנונו הוא מיעוט יחסי של מילות סלנג. לכן לשונו מובנת ללומדי עברית כשפה זרה, ובכך נמנע המורה ממבוכה הנובעת מהצורך להסביר בדיחה'.

אשר לאופן הוראת הקטעים ההומוריסטיים - מומלץ להקנות מראש אוצר מילים מצומצם, החיוני להבנת הטקסט. בדרך זו יוכל המורה לקרוא את הטקסט בשטף, ובכך להעניק לתלמידים את אחת החוויות המהנות בלימוד השפה, והיא 'לצחוק בעברית'.

מה כדאי ללמד ממחזות לוי ואת מי?

ביצירת לוי מצאנו קטעים שמתאימים אפילו לרמות א ו-ב, ובעצם מציאת קטעים המתאימים למתחילים אנו רואות חשיבות רבה. כל אחד מאיתנו זוכר את הקטעים הטריטוריאליים והמשעממים שנאלצנו לשנן בצעדינו הראשונים בלימוד שפה חדשה. לעומת זאת, הקטעים של לוי מפגישים את התלמידים עם חומר מקורי, הכתוב בשפה ברורה וקלה, ללא עיבוד ושכתוב. להלן קטעים המוצעים לרמות א – ו. נפתח בקטע המוצע לרמה א.

רמה א (כיתות בינוניות) – 'לאחר שלושים שנה' (מתוך 'ג'יגולו מקונגו, עמ' 31-32).

הקטע הוא שיחת טלפון בין שני אנשים מבוגרים שלא נפגשו זה שלושים שנה. הוא נפתח במילה האוניוורסלית 'הלו', ולפיכך אין קושי להבין את הסיטואציה. אוצר המילים קל, יומיומי וטבעי. עם זאת, כדאי להסביר את המילים והצירופים: להתאלמן, נרתיק פלסטיק, כסף קטן, זקוק ל-, כל טוב לך.

לאחר שלושים שנה

[גבר מטלפן. אישה במקום אחר מרימה את השפופרת]

גבר הלו?

אישה כן.

גבר אני מדבר במקרה עם בָּבָה?

אישה בָּבָה מדברת.

גבר שלום לך, זהו מקס.

אישה מי?

גבר מקס.

אישה אני לא מכירה שום מקס.

גבר מכירה, אבל אולי לא זוכרת.

[פאזזה]

חשבנו אפילו להתחתן פעם.

אישה [לאחר רגע של מאמץ להיזכר, פתאום, ובמין שמחה

המעורבת באי-יכולת להעלות את התלהבות העבר]

אה, מקס! זה באמת מקס?

גבר מקס.

אישה מה מביא אותך לטלפן פתאום? שלושים שנה עברו!

יותר!

גבר עברתי בעיר. שאלתי את עצמי אם את עוד מחכה.

אישה [צוחקת]

באמת! שלושים שנה!
גבר זהו, תיארתי לעצמי.
אישה מה חשבת, שהזמן ייעצר?
גבר חשבת, חושבים.
אישה התחתנתי מזמן, מקס.
גבר מזל טוב.
אישה והתאלמנתי.
גבר כלומר, את שוב...
אישה ושוב התחתנתי.
גבר והתאלמנת?
אישה לא.

[פאוזה]

גבר אולי את זוכרת במקרה נרתיק פלסטיק לכסף קטן
ששכחתי אצלך אז?
אישה לא. אחרי שלושים שנה...
גבר עברתי במקרה וחשבת לקחת אותו.
אישה לא, אני לא זוכרת שום נרתיק, ואם היה – בטח אבד
מזמן.
גבר חבל. אני פשוט זקוק לו.

[פאוזה]

טוב, אז את אומרת שגם התחתנת וגם אין לך את הנרתיק
הקטן לכסף קטן.
אישה כן, זה בערך המצב.
גבר כי עברתי במקרה בעיר וחשבת...
[פאוזה]
אז כל טוב לך, בָּבָה, ושלוש.
אישה גם לך.

הקטע מתאים לתרגול הבעה בעל-פה. אחרי שקוראים את הקטע ודנים בו, אפשר לחלק את התלמידים לזוגות, כדי שינהלו שיחות טלפון. אפשר להציע להם לנסות למצוא סיבות לשיחת טלפון, כגון:
ניסיון להשיג המלצה לעבודה.
או אף תירוצים אבסורדיים, כגון:
חיפוש 'קשרים' כדי להיכנס ליחידה מובחרת ומסוכנת בצבא.
לאחר מכן כדאי לבקש כמה זוגות תלמידים שיציגו את השיחה שהם חיברו בפני הכיתה.

רמה ב – 'הדוד הזקן' (מתוך הג'יגולו מקונגו, עמ' 72)

קטע זה כולל ביטויי פתיחה רבים, המתאימים להתחלת שיחה בסיטואציות שונות: מפגש מקרי ברחוב, פתיחת פגישה שנקבעה מראש, פתיחת שיחת טלפון, 'סמול טוק' – דיבורים של מה בכך. רצוי להקנות מילים וצירופים אלה: רטיבות, התכוננתי 'לקפוץ', שפופרת (טלפון) מורמת, מבוכה, לזכות ל-.

הדוד הזקן

ערב אחד מצלצל אלי הדוד הזקן שלי :

- מה נשמע, פֶּרְצֵל?

אז אני אומר לו :

- כרגיל.

אז הוא אומר לי :

- מה קורה איתך?

אני אומר לו :

- ככה.

אז הוא אומר לי :

- למה לא שומעים אותך?

אז אני אומר לו :

- באמת התכוונתי לצלצל.

אז הוא שואל אותי :

- מה שלום שְׂרָיִיר?

אני אומר לו :

- בסדר.

אז הוא אומר לי :

- וקֶרְכָּץ?

אני אומר לו :

- קֶרְכָּץל בסדר.

הוא אומר לי :

- בריא?

אני אומר לו :

- בריא.

אז הוא אומר לי :

- ואיך ככה?

אז אני אומר לו :

- בסדר, חיים.

אז הוא שואל אותי :

- ופִּינְגְּבוּים?

אני עונה לו :

- פִּינְגְּבוּים בסדר.

אז הוא אומר לי :

- ודְרֵרוּךְ?

אז אני אומר לו :

- דְרֵרוּךְ גם.

אז הוא אומר לי :

- ומה חדש?

אני עונה לו :
- אין חדש.
אז הוא אומר לי :
- ומה שמעת מאמריקה?
אני אומר לו :
- הכול בסדר.
אז הוא אומר לי :
- וחוץ מזה?
אני אומר לו :
- חוץ מזה, הכול כרגיל.
אז הוא אומר לי :
- והרטיבות בקיר?
אני עונה לו :
- אותו דבר.
אז הוא שואל אותי :
- ואיך החיים?
אז אני אומר לו :
- חיים.
אז הוא אומר לי :
- ולמה לא רואים אותך?
אז אני אומר לו :
- באמת התכוונתי לקפוץ.
אז הוא אומר לי :
- ואיך בחוץ?
אני אומר לו :
- ככה, קצת קריר.
אז הוא אומר לי :
- ומה שמעת מיוֹדְנֶהְרֶץ?
אני אומר לו :
- הכול בסדר.
אז הוא אומר לי :
- וּבְלָה?
אז אני אומר לו :
- בְּלָה כרגיל.
אז הוא אומר לי :
- עבר לה כבר?
אז אני אומר לו :
- הרופאים אומרים שכן.
אז הוא אומר לי :
- ולבוֹקְסֶנְבוֹים?
אז אני אומר לו :

- גם לבוקסָנְבוֹים עבר.
אז הוא אומר לי:
- וסרדינים, אתה עוד אוכל סרדינים?
ופתאום אני שומע 'טראח!', השפופרת נפלה על הרצפה. אני
מחכה רגע, שומע שהשפופרת מורמת, אז אני אומר:
- כן, אוכל סרדינים כרגיל.
ואז אני שומע את הקול של הדודה בטלפון:
- הדוד נפל פתאום באמצע השיחה ומת.

הרגשתי נורא, קודם כול כמובן בגלל המוות עצמו, אבל גם
בגלל שתקעתי פתאום לדודה שאני אוכל סרדינים מבלי
ששאלה אותי, ובייחוד הרגשתי מבוכה שיצא לי להגיד לה
שאני אוכל סרדינים בדיוק כשבעלה נופל מת על הארץ. אבל
הכי נורא הרגשתי כלפי הדוד, שהמילים האחרונות שלו היו
שאלָה, והוא מת מבלי שזכה לתשובה. אמנם גם אילו היה
שומע שאני אוכל סרדינים כרגיל, גם אז לא היה מת מי-
יודע-מה באיזה אושר גדול, אבל לפחות הייתה תשובה;
וככה, גם סרדינים וגם בלי תשובה.

בשיעור או בשיעורים שלאחר קריאת הקטע בכיתה מוצע להקדיש זמן להבעה בעל-
פה. אפשר לחלק את התלמידים לזוגות ולבקשם להשתמש בביטויי הפתיחה שנלמדו. אפשר
גם להכין כרטיסים ולהגדיר סיטואציה לכל זוג כרטיסים. לדוגמה:
שיחת טלפון לבית החברה, כאשר האם עונה לטלפון.
שני צעירים שיושבים באוטובוס או במונית ומנסים לפתוח בשיחה.
אפשר גם לכתוב סיטואציה המתאימה לקבוצה. לדוגמה:
תלמידים עומדים בתור להרשמה לאולפן קיץ.
אדם מגיע למסיבה שרוב משתתפיה אינם מוכרים לו.
לאחר קריאת קטע זה אפשר לנהל גם דיון רציני בכיתה על בעיית העדר תשובות
לשאלות 'אקזיסטנציאליות', שכל אדם שואל בדרכו שלו.

למה ג' – 'צ'ופק ואפצ'יק מחכים לשוויצרית' (מתוך הג'יגולו מקונגו, עמ' 223-226)

מומלץ להקנות מראש מילים וצירופים אלה: מדרון, פסגה, מפולת שלג, לייבא, להרגיע, חיי
כלב, להשתולל, שדכן, לרמוז. נוסף לכך, רצוי לעסוק בתצורות שמות תואר בעברית, תוך
שילוב אוצר מילים הלקוח מהקטע: הגונה, בשלנית, חנינית, יפהפייה; מתוח/רגוע, נרגש,
מושלם, קנאי (מקנא).

צ'ופק ואפצ'יק מחכים לשוויצרית

[ערב. דירת צ'ופק. צ'ופק מציץ בחרדה בחלון, מכוחץ.

אפצ'יק יושב על כיסא]

אפצ'יק צ'ופק, למה אתה מתוח?

צ'ופק אני עומד לקבל בחורה שוויצרית ואני מאוד נרגש.
היא צריכה להגיע בעוד חצי שעה. לא רציתי לספר לך לפני
כן, כדי לחסוך לך קנאה.
אפצ'יק [בולע רוקו מקנאה]
למה קנאה? אני החבר הכי טוב שלך.
[פאוזה]
תחיו פה או תהגרו לבית נחמד במדרון האלפים?
צ'ופק למה במדרון? למה לא על הפסגה?
אפצ'יק הכול מוכרח להיות מושלם אצלכם, מה? בשווייץ
נפלא. נייטרלים. חיים בשביל השוקולד והחופשות. הרים
ואגמים. יופי שאין לתאר.
[פאוזה]
נו, גם שם קורים אסונות.
צ'ופק אם כי הרבה פחות מפה.
אפצ'יק פה אין מפולות שלג.
צ'ופק נכון, זה האסון היחיד שאין פה, אבל חושבים לייבא
אותו בקרוב.
אפצ'יק [שוב מקנא]
בטח בלונדינית, מה?
[פאוזה]
גם יפה.
[מתחיל לבכות]
צ'ופק אני מבין אותך.
אפצ'יק תכתוב?
צ'ופק כן.
[פאוזה. אפצ'יק מקנח דמעותיו. לפתע מתפרץ בכעס לעבר
צ'ופק]
אפצ'יק אבל להזמין לא מזמין, מה?! מוכן לשלוח מפעם
לפעם גלויה עם נוף לחבר שנשאר בזבל, אבל את הטוב
משאיר לעצמו, מה?!
[פאוזה ארוכה]
צ'ופק ירגיע אותך אם אומר לך שהיא לא ממש משוויצרית?
אפצ'יק מה זה 'לא ממש'?
צ'ופק קצת יותר מזרחה.
אפצ'יק תגידי איפה.
צ'ופק הונגריה. היא מהונגריה. טיפה מזרחה משוויצרית.
למעשה, עם דחיפה קטנה על המפה וקצת רצון טוב היא
משוויצרית. אבל בעצם היא מהונגריה.
אפצ'יק למרות שבטח יפה, מה? פעם קראתי רומן על
ההונגריות. יפהפיות שחורות שיער, שחומות, לוחטות
במיטה.

צ'ופק ירגיע אותך אם לא ממש יפהייה?

אפצ'יק ירגיע מאוד.

[פאזזה]

אבל בטח חיננית. פנים יפות.

צ'ופק זה ברור.

אפצ'יק הפנים זה העיקר.

צ'ופק אין מה לעשות. אני לא יכול לקחת צפרדע רק כדי

שאתה תהיה רגוע.

אפצ'יק גם אותך אפשר להבין. אחרי שחיתת חיי כלב...

צ'ופק שום כלב. חייתי והשתוללתי.

אפצ'יק אם ככה, גם אני השתוללתי.

צ'ופק אתה בכלל לא השתוללת.

אפצ'יק אני דווקא די השתוללתי.

צ'ופק אתה לא השתוללת.

אפצ'יק אם אתה השתוללת, גם אני השתוללתי.

צ'ופק בסדר, אני לא השתוללתי ואתה לא השתוללת.

אפצ'יק איך שאתה רוצה.

[פאזזה]

תהגרו להונגריה? על מדרון גבעה... כלומר, על הפסגה?

צ'ופק כנראה שנישאר פה.

אפצ'יק כן, תהיה לך אישה, תהיה איתה. לא תרצה לראות

אותי יותר. תזמינו לארוחות?

צ'ופק בחגים, זה מובן מאליו.

אפצ'יק [במרירות]

וזה נקראת ידידות נצח.

[פאזזה. צ'ופק מציץ בחרדה בחלון]

צ'ופק שמע, נשארה לי עוד רבע שעה, אין זמן. אל תכעס,

כשאמרתי הונגריה, התכוונתי באופן מורחב לגוש

הקומוניסטי. קח עוד טיפה מזרחה.

אפצ'יק [ביבושת]

אני מבין שאנחנו ברומניה.

צ'ופק נגור פה. תבוא לבקר?

אפצ'יק כשיהיה לי זמן.

צ'ופק [במרירות]

וזה נקראת ידידות נצח.

אפצ'יק עדיין חיננית?

צ'ופק [מתריס]

הן מבשלות נהדר, הרומניות, זה שיהיה ברור!

אפצ'יק [צונן כקרח]

שאלתי אם חיננית.

צ'ופק גוף בריא.

אפצ'יק פְּנִים?
צ'ופק יש פנים.
אפצ'יק הבנתי.
צ'ופק [מסתער עליו בתחינה]
שמע, אפצ'יק, אני לא יודע איך זה קרה, אבל אם אנחנו כבר
באמצע התנופה, זה עוד יותר מזרחה ממה שאמרתי.
אפצ'יק [נחרד]
בן אדם, לאן? הרי הקווקז?!!
צ'ופק איך ידעת?!!
אפצ'יק השתגעתי?!!
צ'ופק על הפסגה!
[על סף הבכי]
בא מכיר ישן של הורי...
אפצ'יק הלכת לשדכן?!!
צ'ופק סיפר על בחורה הגונה...
אפצ'יק והצורה?
צ'ופק אמר רק 'הגונה!'
אפצ'יק ראית?!!
צ'ופק תמונות.
אפצ'יק שלה?!!
צ'ופק של קווקז?
אפצ'יק והיא?!!
צ'ופק הגונה!!
[מציץ בחלון, נרתע אחורה בבהלה]
הם באים!
[נתלה על צווארו של אפצ'יק כטובע בים]
אפצ'יק, הקווקזים לפחות בריאים! חיים עד מאה ועשרים!
אפצ'יק [מתחיל להיבהל]
מה אתה רומז?
צ'ופק [מייבב]
שיש לי עוד ארבעים שנה לחיות איתה!
אפצ'יק [מציץ בחלון, נרתע בבהלה, נתלה אף הוא על צווארו
של צ'ופק]
אוי ואבוי! אתה מקבל ישישה קווקזית בת מאה?!!
צ'ופק [בוכה על צווארו של אפצ'יק]
אמר לי השדכן, שם חיים עד מאה ארבעים, וכל השנייים –
שלה, בקושי מרגישים, ועשיתי חשבון, פה חיים רק עד
שבעים, ואם יש לי איתה עוד ארבעים, יוצא שקיבלתי בת
שלושים, ונכון שקווקז, אבל אצבע על המפה מרומניה,
ורומניה זה הונגריה, עוד אצבע – שוויצריה, וכל דבר ממש

על יד השני, אז למה לא, עם קצת רצון, עם עצימת עין
אחת...

אפצ'יק ניסית להישען על יותר מדי רצון טוב!
צ'ופק כן, מה מגיע לי?! קיוויתי, ניסיתי, מה מגיע?!
[דפיקה בדלת. שניהם מתכווצים, מהסים קולם]
היא פה! תציל אותי, אפצ'יק!
אפצ'יק [מריר]
'תציל אותי, אפצ'יק!' ולשוויצריה לא הזמנתי!
צ'ופק ולארוחות הרומניות הזמנתי, ועוד איך הזמנתי!
אפצ'יק נברח מהחלון!
[עולים בשקט על אדן החלון. ושוב, בהתמרמרות, לצ'ופק]
אבל משוויצריה – רק גלילות!
צ'ופק ולארוחות הרומניות – כל ליל שבת, ובכבוד רב!
[קופצים החוצה ובורחים]

הקטע שבחרנו מתאים לנושא תיאור אדם, כיוון שהוא מכיל שמות תואר למראה
חיצוני ולתכונות אופי. הקטע יכול להוות גם אתגר לחיפוש מודעות שידוכים ולאחר מכן
לפעילות בהבעה בכתב, כגון חיבור מודעות שידוכים, כתיבת המלצות קצרות למקומות
עבודה, לשותפות בדירה, ועוד.

דמה ז – 'הטיול המאורגן' (מתוך 'הג'יגולו מקונגו, עמ' 144-145)

צריך להסביר כמה ביטויים: מעל ומעבר, אפשר לצאת מהדעת, תפסנו את הפרינציפ, סיוט,
יקרנים, לא חסכו טרחה, הריצו אותנו כמו עדר בהמות.

הטיול המאורגן

אישה הטיול היה פנטסטי, פשוט פנטסטי. בהתחלה נסענו
לאיטליה, מזג האוויר היה נפלא, הספקנו וראינו המון כי
היו לנו מדריכים מעולים, הם באמת עשו מעל-ומעבר, לקחו
אותנו לראות כנסיות, ראינו ברומא כנסיות ובפירנצה
כנסיות ובוונציה ואיפה לא, כנסייה ועוד כנסייה ועוד
כנסייה, כנסייה עם שפיץ וכנסייה עם מגדל ועם שני
מגדלים, אפשר לצאת מהדעת – כל כך הרבה כנסיות, די,
תפסנו את הפרינציפ, אבל מה, היה טוב, בכל מקום היו
מדריכים מעולים ויסודיים ובסיסיים, הסבירו לנו כל פרט,
כל אבן קטנה, כל פירור, אפשר פשוט לצאת מהדעת, ולכל
מקום נסענו באוטובוסים הכי חדישים, עם מיזוג אוויר
וחימום ומושבים נוחים, נסענו ונסענו, ראינו המון, כל הזמן
נוף ועוד נוף ועוד נוף, פה בית עגול, פה בית עם שפיץ, פה
שדה, שם יער, ועוד כפר, ועוד כפר, די, נמאס, אבל הספקנו
המון, ואותו דבר בשווייץ, עוד פעם בית ועוד פעם נחל ועוד
פעם הר ועוד פעם עמק, הספקנו ממש המון, בלונדון היה

פנטסטי, ראינו קברט, זה היה עוד בצרפת, גם בשווייץ
ראינו, לא, בשווייץ זה היה גם כן כנסייה, בלונדון היה מזג
אוויר נפלא, קנינו בלי סוף חולצות ומעילים ומגפיים, היה
יופי, קיבלנו בתי מלון עם ארוחת בוקר טיפ-טופ, אבל
בארוחת בוקר לא נותנים כלום, לא ביצה, לא סלט, עוד
טוסט עם ריבה ועוד טוסט עם ריבה, פעם ריבת אוכמניות
ופעם ריבת שזיפים, די, כמה ריבות אפשר לאכול, תביאו
משהו, אפשר להשתגע, אבל היה פנטסטי, אפשר לצאת
מהדעת, איזה סיוט, אבל דחפו לנו מה שאפשר, מבחינה
זאת היה פנטסטי, כי הלכנו לסוכני נסיעות הכי יקרנים,
נורא דיבר אלינו חבילת התיור שלהם, הם באמת נתנו המון,
מעל ומעבר, רצנו כמו משוגעים, עלינו וירדנו, וירדנו ועלינו,
וכל הזמן הסתכלנו, אפשר לצאת מהדעת, כמה אפשר היה
להסתכל ולהסתכל, ובקברט הזה בלונדון, לא, זה היה עוד
בצרפת, לקחו אותנו למוזאון ואחר כך לעוד מוזאון ולעוד
מוזאון, כל הכבוד להם, ממש לא חסכו טרחה, הריצנו אותנו
כמו עדר בהמות, אפשר לצאת מהדעת, והיינו בקברט הזה
בצרפת, אולי זה היה עוד בשווייץ, לא, בשווייץ היה הנוף,
ראינו באמת הרבה נוף והרבה מוזאונים והרבה כנסיות, אני
מקיאה מכנסיות, ובשווייץ היה אגם ובתוכו כנסייה ובפנים
מוזאון, או להיפך, בתוך הכנסייה היה אגם ובאמצע מוזאון
ובמוזאון בית עם נוף ובתוכו קברט, ובתוכו פרה, אני לא
זוכרת, אני זוכרת רק משהו צף, והיה אגם עם אוניות ואגם
בלי אוניות, ומוזאון לאמנות מצרית, זה היה בלונדון – אני
צריכה לנסוע ללונדון בשביל לראות מצררים? – והקברט היה
בצרפת, לא הבנתי אף מילה, גם באנגליה לא הבנתי אף
מילה, בכלל לא הבנתי מילה מהמדריכים, אבל הם גם לא
הפסיקו לדבר ולהסביר ביסודיות, קשקשו וקשקשו, סיוט
כזה, חשבת שאני חולה, לא נתנו לנו מנוחה לרגע, ממש
פנטסטי איך שהם עבדו והתאמצו, בכל אופן היה בשווייץ
אגם, ובאגם כנסייה עם שפיץ, בכל אופן הקברט היה מחוץ
לאגם, הקברט היה בלונדון, ובכנסייה היה מוזאון לאמנות
מצרית, בלונדון לא היה אגם, בלונדון היה טוסט עם ריבה,
או שהריבה הייתה בצרפת, אבל אוטובוס היה גם בלונדון,
האוטובוס ממש ליווה אותנו לכל מקום, זה היה פנטסטי,
ומהקברט לקחו אותנו למוזאון אשורי, או סורי, או סעודי,
די, אפשר להשתגע, לאן עוד תיקחו אותנו, הרסתם אותנו,
העליתם והורדתם, הורדתם והעליתם, והספקנו והספקנו,
ובשווייץ נסענו על האדמה ומתחת לאדמה, וגם בלונדון,
מתחת ומעל, וזה היה גם בצרפת, טיול כזה לא היה לי בחיי
ולא יהיה לי בחיי.

הקטע מתאים לנושא תיאור מקום, כיוון שהוא כולל אוצר מלים מתאים: נוף, יער, שדה, עמק, אגם, נחל, וכן שמות אתרים: מוזיאון, מגדל, כנסייה. הוא אף מכיל מילות יחס של מקום: בתוך, בפנים, באמצע, מחוץ ל-, מעל, מתחת, ועוד.

הקטע מאפשר פעילות בעל-פה: הצעות למסלולי טיולים לאורחים מישראל שמגיעים לארץ מולדתך, או הדרכת טיול באתר כלשהו בארץ; וכן פעילות בכתב: הכנת תוכנית מפורטת ליום טיול בארץ, או תיאור חוויה מטיול שהשתתפו בו. לשם מילוי המשימות בעל-פה ובכתב, רצוי להפנות את התלמידים לחומר קריאה נוסף על אתרי טיולים.

למה ה – 'מכתב מציריך': היא אמרה לי לבוא' (מתוך איש עומד מאחורי אשה יושבת, עמ' 31)

צריך להסביר כמה מילים וביטויים: לחלוף/חלפה על פני, לפרקים, להשתרך, סבתי על עקבי, סמכות, לשער בנפשי, לקוד קידה, בהונות (רגלי), עלי ללכת. בעקבות קריאת קטע זה ניתן להקנות תיאורי אופן ולעמוד על התצורה תוך שילוב תיאורים מהקטע: באקראי, בבטחה, בתבונה, בסמכות, בקידה (מתוחה), בתנועת יד, כהלכה, כרגיל.

מכתב מציריך: היא אמרה לי לבוא

לכבוד עורכת המדור 'תרבות הגבר'

ציריך רונדשאו'

גברת נעלה,

קיימת אישה. או אולי מוטב לומר: מתרחשת אישה. יום אחד הייתי בדרכה באקראי. האומנם באקראי? זוהי אישה הנוהגת לחלוף לפרקים ברחוב בו אני משתרך בחזרה מעבודתי. לפני שבוע חלפה על פני, כרגיל, ללא עניין מיוחד. אני, אף זאת כרגיל, סבתי על עקבי והתבוננתי אחריה. לפתע הסתובבה אף היא, והורתה לי בתנועת-יד לגשת אליה.

היא אמרה לי שכעת היא לוקחת אותי אליה ושעלי ללכת אחריה, ואני מיד עשיתי זאת כי היא אמרה לי. היא הלוא אמרה לי, ואיך יכולתי שלא לציית למה שהיא אומרת לי? חשבתי שאם היא אומרת לי, ברור שיש לה כל הסמכות והידע לומר לי זאת. לא יכולתי לשער בנפשי שלא אעשה מה שתאמר לי, כי היא הרי יודעת מה שהיא אומרת לי אם היא צועדת ומדברת בבטחה כזאת.

כעת אני שלה. ברור לי שלא יכולתי לנהוג אחרת, אך בכל זאת הייתי רוצה לשאול אם נהגתי כהלכה, ובעצם אפילו לא לשאול, אלא רק לדווח.

בקידה מתוחה על בהונות,

ארנסט ביצ'יק

ציריך.

תשובת עורכת המדור, הפרופסורית בְּרִיגִיטָה שוֹל:

נהגת כהלכה, כי עשית מה שאמרה לך, ולא יכולת שלא לעשות מה שאמרה לך, כי היא הרי ארה לך, ולא ייתכן שלא תעשה מה שאמרה לך אם היא אמרה לך. אינני יכולה לתאר לעצמי שאישה כמוה, הפוסעת ומדברת בבטחה נמרצת כל כך, תאמר לך משהו שהיא יודעת שלא בסמכותה לומר, ולכן נהגת כהלכה ובתבונה שהלכת אחריה ועכשיו אתה שלה.

הקטע מתאים לטיפול כתיבת מכתבים, פקסים או לבקשת עצות בעל-פה. מומלץ לקרוא לתלמידים רק את המכתב ללא תשובת העורכת, ולבקש מהם לחבר תשובה למכתב. לאחר הקראת מבחר תשובות של התלמידים בכיתה, מוצע לקרוא את תשובת עורכת המדור 'תרבות הגבר'. לאחר מכן אפשר לקרוא את המכתב שוב בלשון נקבה, ולבקש את תגובות התלמידים על מכתב כנוע כזה, כשהוא נכתב בידי אישה.

דמה ו – 'האם סוף-סוף יש אלוהים או אין אלוהים?' (מתוך החולה הנצחי והאהובה, עמ' 187-188).

הקטע כולל צירופי סמיכות שהנסמך בהם הוא שם-תואר, כגון: אדומי-רעפים, חכליל-לחיים, פעורי-פה, אחוז-השתאות. אוצר המילים מאפשר הבחנה במילים קרובות משמעות, כגון מתחבט, מפקפק; משתאה, מתפעם, פעור-פה; וכן ביטויים כגון אי-פעם, אי-שם.

האם סוף-סוף יש אלוהים או אין אלוהים

והזוכר אתה את יציאתך הראשונה אל מחוץ לגבולות הארץ? טסת לשווייץ. עד הרגע האחרון לא האמנת כי באמת קיים חוץ-לארץ. אומנם כן, אתה אדם שפוי, קראת ספרים, עיתונים, ראית סרטי קולנוע, ידעת בשכלך החברתי כי חוץ-לארץ קיים. אך משהו עמוק יותר בתוכך, איזה אינסטינקט זהירות קמאי לוחש לך: 'יהרי לא ראית!' והשכל הישר, הפשוט, מתחבט, מפקפק, מקרקר בקרבך כצפרדע: 'פתי! תאמין ובסוף יצחקו ממך! כפי שהאמנת בגיל שש שלחברך צ'ווינוש יש אווירון אמיתי בחדר הכביסה על הגג, ובסוף – אין אווירון, בקושי מכונת כביסה מקולקלת, ואתה יצאת טיפש!'

והינה נחת המטוס בשווייץ. ושווייץ קיימת. דרכת עליה. יש אדמה, על האדמה בתים אדומי רעפים, כבישים, מכוניות, ואנשים שווייצרים. ובצאתך משדה התעופה – אוטובוס שוויצרי מבהיק, ולידו הנהג, טיפוס חכליל-לחיים ובעל פנים זועפות, קמצניות. לא ברצון יענה על שאלותיך. ואתה נכנס לאוטובוס, עדיין אחוז השתאות והתפעמות לנוכח קיומם של השווייצרים, אבל הם לא שמים לב להשתאותך, הם

ממשיכים בעיסוקיהם השגרתיים, והנהג נוהג לו באוטובוס – כאילו קיומו המופלא הוא משהו מובן מאליו. אנו חפצים להאמין כי אלוהים, כמו שווייץ, אכן קיים קיום פשוט, אובייקטיבי, חרף פקפקינו הקמאיים. איננו משווים חלילה את אלוהים לנהג האוטובוס השווייצרי (גם מקווים אנו כי מזגו קודר פחות), אך מבקשים היינו להאמין כי אי פעם אי שם נבוא ונתייצב לפניו משתאים פעורי פה, וכמו אותו נהג אוטובוס, נמצא אף אותו שקוע בשגרת מעשיו, קיים ונוהג את העולם כרגיל, ואפילו משתאה קצת על השתאותנו...

קטע זה יכול להוות מבוא לקריאת יצירות ספרותיות נוספות כגון: סיפורו של אתגר קרת 'נהג האוטובוס שרצה להיות אלוהים' (מתוך **הקייטנה של קנלר**), חלק ממאמרו של דויד גרוסמן 'שפה מיוחדת פרטית' (מתוך כתב העת **פוליטיקה**, 1989), וכן אפשר ללמד בהקשר זה כמה שירים, כגון יהודה עמיחי – 'גורל אלהים', 'אני מזמן בחיים' (מתוך **עכשיו ברעש**), 'והיא תהלתך' (**שירים 1948-1962**); נתן זך, 'אני יושב על שפת הרחוב' (**שירים שונים**); אמיר גלבע, 'כבר לא נסעתי לשום מקום' (**רציתי לכתב שפתי ישנים**).

סיכום

מתוך מכלול יצירתו של חנוך לוין התרכזנו בשלושה ספרים הכוללים מערכונים ומונולוגים קצרים. קטעים נוספים של חנוך לוין שולבו בכמה מספרי הלימוד של היחידה להוראת עברית מרמה ג ואילך, ולכן שמחנו להיווכח שניתן לשלב יצירות של לוין גם ברמות הנמוכות. התייחסנו לנושא ההומור ברצינות, שהרי הצחוק אינו דבר של מה בכך.

מקורות

יצירת חנוך לוין

לוין, ח' (1986). **החולה הנצחי והאהובה**. ירושלים: הקיבוץ המאוחד וכתר.
לוין, ח' (1992). **איש עומד מאחורי אשה יושבת**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
לוין, חנוך (1994 [1999]). **הג'יגולו מקוננו וטיפוסים אחרים**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

מחקרים

זיו, א' (1981). **פסיכולוגיה של ההומור**. תל-אביב: יחדיו.
זיו, א' (1995). מחקר ההומור בחינוך: סיכום רבע מאה. ד' חן (עורך), **החינוך לקראת המאה העשרים ואחת: ספר יובל העשרים של בית-הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב** (עמ' 517-523). תל אביב: רמות.

Gruner, Charles R. (1970). The effect of humor in dull and interesting informative speeches. **Central States Speech Journal**, 21, pp.160-166.

Orben, Robert (1951). **Comedy Technique**. New Jersey: Wehman.

Yussen, S.R. & Santrock J. W., (1978). **Child Development**. Dubuque, Iowa: W.C.Brown

